

Острогляд Олександр Васильович,
доцент кафедри права та правоохоронної
діяльності Державного університету
«Житомирська політехніка», кандидат
юридичних наук, доцент

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СУДДІВСЬКОГО ДОБОРУ (АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЙ)

Питання правосуддя, довіри до нього завжди привертало увагу як пересічних громадян, так і можновладців. Держава повинна створити умови коли кожна особа, яка перебуває на її території, має мати впевненість в можливому захисті своїх прав на всіх рівнях державної влади, в першу чергу судової.

Національні механізми правового захисту базуються на міжнародних договорах і угодах, які створюють мінімальні базові орієнтири для національного законодавства. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини в статті 6 «Право на справедливий суд» передбачає: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя (далі за текстом)».

Зрозуміло, що норми Конвенції не можна тлумачити буквально, їх зміст завжди ширший ніж текстуальний виклад, а також вони розширюються і деталізуються в рішеннях ЄСПЛ.

Зокрема, в справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), 1975, §§ 35–36 (а також в інших подальших рішеннях) ЄСПЛ визначив, що на думку Суду, було б немисливо, щоб стаття 6 пункт 1 (ст. 6–1), яка повинна детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому процесі, що розглядається, і не повинна насамперед захищати те, що єдине дає фактичну можливість скористатися такими гарантіями, тобто доступ до суду. Справедливість, публічність та динамізм, як характеристики судового провадження взагалі не мають жодної цінності, якщо судового провадження немає.

Відповідно будь-яке право на справедливий суд неможливе без доступу до такого і розпочинається саме з доступу до СУДУ.

Напевно що можна визначити, що доступ до суду включає два аспекти: фізичну можливість такого доступу, а також довіру до сформованого суддівського корпусу, що перетворює це право на реальне, а не ілюзорне.

Фізична можливість включає також фактичну доступність для тих хто немає коштів на правову допомогу, для сплати судових зборів, а також можливість оскарження рішення, якщо така передбачена.

Довіра також має надзвичайно важливе значення, через психологічні аспекти, навряд чи особа, право якої порушено, без будь-яких роздумів звернеться до органу, якому не довіряє, за захистом своїх прав.

Розпочнемо з фізичного доступу.

Питання недостатності коштів на правову допомогу фактично вирішено існуванням системи безоплатної правової допомоги, інші ж аспекти або вирішуються, або перебувають в процесі вирішення. Мова як завжди йде про час (і звичайно ресурси), а він у осіб, права яких порушено, не завжди є.

Згідно даних Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККС) на даний час 4457 суддів працює. Кількість суддів, яка має бути загалом – 6582. Відповідно 2125 посад є вакантними (згідно таблиці список суддів включає 4919 осіб, він є більший ніж працюючих суддів, швидше всього через відсутність в деяких суддів повноважень).

Дата обліку	Рівень суду	Кількість посад	Кількість суддів	Вакантні посади
21.04.2025	Апеляційні суди	1357	593	765
21.04.2025	Виняток/співрозглядаючі судді	93	38	55
21.04.2025	Верховний Суд	796	151	45
21.04.2025	Місцеві суди	4936	3676	660
21.04.2025	Список суддів		4919	

Звичайно ситуація є різною в залежності від інстанції, регіону, навантаження конкретного суду і судді і т.д. Згідно статистичних даних 32 % посад суддів є вакантними загалом. Найгірша ситуація в апеляційних судах, де вакантними є понад 56 % посад.

Зрозуміло, що така ситуація не сприяє реалізації права на справедливий суд в аспекті доступу до правосуддя, оскільки судді перенавантажені, тривалість строків розгляду і відповідно виконання судових рішень збільшується. Крім того все це накладається на війну з її негативними наслідками.

І головне, що найближчим часом (в перспективі року) ситуація навряд чи суттєво покращиться. Станом на квітень 2025 року у конкурсі на 425 вакантних посад суддів загальних апеляційних судів залишається 706 кандидатів, які перейшли до етапу дослідження досьє та співбесід.

Розгляд питання довіри до суддів (психологічний аспект) можна почати з ілюстрації частиною дослідження журналіста Володимира Гуржи «Коли судді говорять – недовіра зникає. Як судовій владі віднайти свій голос» (Понеділок, 28 квітня 2025, 08:00. – Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/ukr/columns/2025/04/28/7508808/index.amp>).

Зокрема, він зазначає: «Якщо орієнтуватись на загальнодоступні джерела, то рівень довіри до судів в Україні останні 12 років лише два рази перевищував 20%, один раз падав до 5% і зазвичай в середньому з року в рік складає 12%. Натомість рівень довіри до ворожок більше 40%. Від окремих чиновників в судовій владі можна почути, що мовляв не тих людей опитують і треба запитувати тільки тих, хто був у судовому засіданні. Але мені здається, що висока довіра до ворожок не через те, що опитують тих, хто до них звертається».

Варто так підкреслити, що дійсно рівень довіри до суду, осіб, які безпосередньо до нього звернулися таки в рази вищий (в межах 80%), але головне, щоб особа «дійшла» до суду подолавши свою недовіру до цього органу, яку роками формувало ЗМІ, а також певні дії та рішення посадових осіб, а також, інколи, і дії окремих суддів. В цьому випадку потрібно бути свідомим того, що будь який державний орган є відображенням суспільства з його позитивними і негативними рисами.

Формування довіри до суддів розпочинається з етапів добору. Тут важливу роль відіграє комунікація ВККС з усіма зацікавленими сторонами. Умовно цю комунікацію можна поділити на три частини: 1) з потенційними учасниками відбору; 2) з учасниками відбору; 3) з громадськістю та ЗМІ.

На рахунок першої частини суттєвих нарікань немає, проводяться регулярні зустрічі, сформовано документ «запитання-відповідь» і т.д. Опосередковано ефективність такої комунікації підтверджує зацікавленість в відборі. Зокрема, на початкових стадіях подано 1812 заявок на 532 посади суддів апеляційних судів (конкурс 3,4 на початку), а також 9209 – на 1800 посад суддів місцевих судів (конкурс 5,1 на початку).

Стосовно інших двох складових ситуація бажає бути кращою (тут і далі використовується власний досвід як кандидата, а також інформація з відкритих джерел).

Якщо людина не отримує інформацію з офіційних джерел, або не отримує її в достатньому обсязі, вона заповнює її інформацією з доступних джерел. Таким чином формуючи інколи досить хибне

уявлення про певні процеси і в подальшому таке уявлення дуже важко змінити.

Кандидати відбору і представники громадськості зіткнулися з певними труднощами в отриманні інформації. Фактично ВККС інформувала зацікавлених осіб через офіційні оголошення на сайті, а також повідомленнями окремих її членів, за власною ініціативою, через соціальні мережі. Інколи ця інформація надходила не оперативно чи не в повному обсязі (напевно потрібно розглянути можливість створення відділу комунікації при ВККС).

Відповідно в пошуках інформації про конкурсні відбори можна було знайти, зокрема, такі заголовки в інтернет-виданнях (це видання «Судово-юридична газета» <https://sud.ua/>, як приклад взято саме її, оскільки багато повідомлень стосується діяльності ВККС і саме ці повідомлення найчастіше відображено в соціальних мережах): «Ви не впоралися з легким завданням» – у ВККС відповіли на претензії кандидатів в апеляційні суди»; «Скарги ВККС на дії ДБР поставили на паузу – рішення Вищої ради правосуддя поки що немає»; «ВККС просить кандидатів в судді не намагатися шукати завдання майбутнього кваліфікаційного іспиту»; «ВККС опинилася в «обіймах» НАБУ та ДБР – Комісія починає тонути в кримінальних провадженнях»; «НАБУ і САП оголосили підозру члену ВККС Володимиру Луганському в заволодінні державними коштами»; «Родичі членів ВККС та Вищої ради правосуддя вдало склали іспит на посади суддів апеляційних господарських судів» та багато інших.

Відповідно, що бачить громадськість (представники якої потім будуть захищати свої права в суді)? З однієї сторони – досить велика кількість претендентів на посади суддів, яка, при належному відборі, може забезпечити відбір кращих з кращих, що явно сприятиме підвищенню довіри до суду, а з іншої сторони певні сумніви в належності такого відбору (а саме дві частини трискладового тесту, що має застосовуватися з метою оцінки того, чи було порушено право на «суд, встановлений законом», який розробила Велика Палата ЄСПЛ, стосуються процедури призначення суддів).

Ще раз варто наголосити, що будь-який державний орган є відображенням суспільства, не помиляється той хто нічого не робить, проте певні аспекти можливого формування недовіри можна подолати (точніше запобігти) через належну і головне своєчасну комунікацію. Наприклад, питання участі родичів членів ВККС та Вищої ради правосуддя в конкурсі не виникло б в негативному контексті, за умови попереднього роз'яснення від НАЗК та ВККС про уникнення потенційного конфлікту інтересів.